

Ansvarlige investeringer

SRI-rapport desember 2009

Innhold

- 2 Om KLP
- 4 Kjære leser
- 6 Hvordan være en ansvarlig investor og eier
- 8 Mikrofinans: Når ut til én million kunder
- 9 Norge dårligst på klimarapportering
- 10 Høye utslipp - passiv rapportering
- 12 Norsk Hydro: - Opptatt av en god dialog
- 14 Brukes eiermakten?
- 17 Stemmegivning
- 20 Dialog, observasjon og ekskludering
- 22 Re-inkluderte selskaper
- 23 Ekskluderte selskaper

Selskaper ekskludert for:

- 26 Brudd på menneskerettigheter
- 29 Brudd på arbeidstakerrettigheter
- 30 Miljøskade
- 31 Korrupsjon
- 32 Produksjon og salg av våpen
- 35 Uttrekkenes finansielle betydning

Om KLP

➔ KLP som finanskonsern

KLP, Kommunal Landspensjonskasse, er et av Norges største livsforsikringsselskap. Selskapet leverer pensjons-, finans- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Selskapets hovedprodukt er offentlig tjenstepensjon. Mer enn hver åttende nordmann har pensjonsrettigheter i KLP. KLP tilbyr skadeforsikring både for privatpersoner og offentlig sektor, og KLP Eiendom er blant de største eiendomsforvalterne i landet.

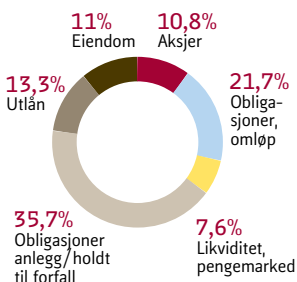
KLP tilbyr også et bredt spekter av låneprodukter, og har i 2009 etablert egen bank, KLP Banken.

KLP er et gjensidig selskap hvor pensjonskundene også er eiere av selskapet. KLP ble etablert i 1949 og har 700 ansatte.

➔ Forvaltning av kapital i KLP

KLP forvalter totalt 254,4 milliarder kroner. Disse er fordelt på flere aktivklasser. Se fordelingen av investeringsmidlene i grafen nedenfor.

KLP Kapitalforvaltning og KLP Fondsforvaltning har ansvar for all intern verdipapirforvaltning i KLP-konsernet, mens finansdivisjonen i morselskapet styrer aktivaallokeringen av pensjonsmidlene (kollektivporteføljen).

Investeringer i kollektivporteføljen, aktivafordeling (pr. 30.9.2009).

➔ Hvilke penger er det vi forvalter?

KLP Kapitalforvaltning og KLP Fondsforvaltning, begge heleide datterselskaper av KLP, forvalter ca. 166 milliarder kroner i finansielle instrumenter (30.9.2009). Kapitalen forvaltes på vegne av KLP med datterselskaper og andre institusjonelle og private kunder. Totalt er det ca. 2 000 andelseiere i våre fond. KLP Fondsforvaltning er Norges tredje største fondsforvaltningsselskap.

➔ Både aktivt og indeksnært

Vi tilbyr både aktive og passive (indeksnære) aksje- og rentefond, inkludert hedgefond. Samtlige av våre verdipapirinvesteringer er underlagt KLPs policy for ansvarlige investeringer.

KLP Fondsforvaltning er Norges ledende indeksfundsleverandør og tilbyr globale samt regionale indeksfond i USA, Europa og Asia innenfor MSCI World Developed-universet. Vi har også et norsk indeksfond som følger hovedindeksen på Oslo Børs.

Vi har lagt vekt på å bygge opp et sikkert og mest mulig automatisert system for denne typen forvaltning. Som en følge av denne satsningen og takket være effektiv drift og skalafordeler kan vi tilby våre globale samt regionale **indeksfond til meget lave forvaltningshonorarer: fra 0,10 prosent i årlig forvaltningshonorar.**

➔ KLP-fondene

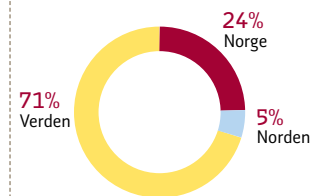
Pengemarkedsfond:

KLP Pengemarked
KLP Aktiv Rente
KLP Rentefond II
KLP Pensjon I-II
KLP Obligasjon I
KLP Obligasjon Global I
KLP Obligasjon Global II
KLP Statsobligasjon

Aksjefond:

KLP AksjeNorge
KLP AksjeNorge Indeks I-II
KLP AksjeNorden
KLP AksjeEuropa Indeks I-II
KLP AksjeGlobal Indeks I-IV
KLP AksjeUSA Indeks I-II
KLP AksjeAsia Indeks I-II

Beskrivelser av fondene finner du på www.klp.no

Aksjeinvesteringenes regionale spredning, markedsverdi (pr. 4.11.2009).

➔ Øvrig forvaltning

Private equity

KLP investerer i private equity (inkludert venturekapital) i hovedsak gjennom private equity-fond. Dette er langsiktige forpliktelser, og investeringene skjer gradvis over en årrekke. KLPs private equity-program er fortsatt i en tidlig oppbyggingsfase. Som en av de større, norske investorene sitter vi ofte i fondenes investorkomiteé. Disse fungerer som et bindeledd mellom fondene og dets investorer.

Ekstern forvaltning

I tillegg til private equity-fond har KLP også investert i eksterne aksje- og rentefond. Samtlige av våre fondsinvesteringer er underlagt KLPs policy for ansvarlige investeringer.

Eksterne fond benyttes hovedsaklig innenfor områder der KLP ikke har intern kompetanse.

Mikrofinans

Gjennom Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) har KLP kommitert 75 millioner kroner til investeringer i mikrofinans.

Kjære leser,

I høst har klima stått på agendaen hos oss, som hos så mange andre, og ikke minst i mediebildet. For langsiktige investorer er Københavnmøtet viktig for å få etablert forutsigbare rammebetingelser for selskapene og for kapitalmarkedene.

Det knyttes stor spenning, dessverre noe pessimistisk, til utfallet av klimatoppmøtet i København i desember. Nylig presenterte Cicero senter for klimaforskning en studie om utviklingen i verdens klimagassutslipp fra 1990 til 2008. Tallenes tale er klar; ikke engang den nyere tids største kollaps i kapitalmarkedene klarte å stanse veksten i utslippene. Klimatoppmøtet er derfor svært viktig for at verden først og fremst skal stanse veksten i utslippene, for så å starte arbeidet med å redusere dem.

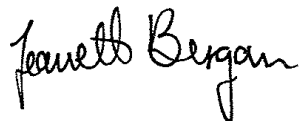
Klimarisikoen er høyst aktuell og reell for selskaper og investorer. Vi investerer i dag for å kunne utbetale pensjonene til dagens barnehageansatte og sykepleiere om 30 år. Derfor bør resultatet av klimatoppmøtet i København i desember gjøre kapitalmarkedene i stand til å integrere klimakostnaden på reelt grunnlag. For en langsiktig investor som KLP er Københavnmøtet viktig for å få etablert forutsigbare rammebetingelser for selskapene og for kapitalmarkedene. Og selvsagt, ikke bare ønsker vi en pensjon for våre kunder, vi ønsker også en levelig planet.

I dag forholder vi oss til usikkerhet samt til manglende informasjon og kunnskap om den risiko og de muligheter klimautfordringen gir så vel oss som våre kunder og de selskaper vi er investert i. I oktober offentliggjorde KLP en analyse av klimarisiko i norske børsnoterte

selskaper. Analysen viser at mange selskaper er gode på rapportering og gledelig nok at sammenhengen mellom utslipp og kvaliteten på rapporteringen er proporsjonal. Dog fremkommer det klart at flere selskaper med høye utslipp har en passiv rapportering i forhold til klima. Som investorer må vi derfor ta tak i denne klimarisikoen i våre porteføljer gjennom å påvirke disse selskapene til en positiv utvikling på området. Les mer om klimarapportering senere i rapporten.

De siste årene har eiernes ansvar og utøvelse av eierskap vært et sentralt tema. I KLP er vi opptatt av dette. Vi mener det også er viktig å snu på denne debatten og spørre om selskaperenes forventninger til eierne. Det er derfor med glede vi kan presentere et intervju med administrerende direktør Norsk Hydro, Svein Richard Brandtzæg. Dette er oppstarten på en artikkelserie der vi hvert halvår vil intervju en toppleder i et selskap der vi er investert, om deres forventninger til oss.

God lesing!

Jeanett Bergan
Leder for ansvarlige investeringer

For dagene som kommer.

Hvordan være en ansvarlig investor

Vårt fremste ansvar er å sikre våre finansielle forpliktelser. KLP forvalter over 250 milliarder kroner og mer enn en halv million nordmenn har pensjonsrettigheter i KLP. Vårt oppdrag er å sikre en langsiktig verdiskaping. Vi og mange andre mener at det ikke er likegyldig hvordan vi gjør dette.

Grunnene til at vi har en strategi for ansvarlige investeringer er to. For det første ønsker ikke KLP å medvirke til brudd på internasjonale normer. Vi ønsker at selskaper vi investerer i skal etterleve de minimumsstandarder som det internasjonale samfunnet har satt. For det andre mener vi at en bærekraftig forretningsdrift vil lønne seg i lengden. En pensjonsleverandør som KLP er en langsiktig investor, og for oss er det lite å vinne på selskapers kortsiktige gevinster hvis det ødelegger for en mer langsiktig inntjening. Å drive et selskap på en ansvarlig måte er også en effektiv strategi for å redusere risiko.

Vi har tre virkemidler for å påvirke til en bærekraftig utvikling: eierskapsutøvelse og aktivt engasjement, ekskludering og bærekraftige investeringer.

Eierskapsutøvelse og aktivt engasjement

Den mest direkte måten en aksjonær kan påvirke et selskap på er å stemme på generalforsamlingen.

> *Stemmegivning (side 14 og 17)*

Vi jobber med flere prosjekter som fører til dialog eller engasjement i selskaper. I tillegg har disse prosjektene som formål å fremme en langsiktig og ansvarlig verdiskaping.

- > *Bærekraftig verdiskaping (side 11)*
- > *Engasjement i kontroversielle land*
- > *Carbon Disclosure Project (side 9)*

Vi engasjerer oss løpende i dialog med selskaper rundt en ansvarlig og bærekraftig forretningsdrift. Vi arbeider systematisk for å unngå at selskaper blir ekskludert samt å få ekskluderte selskaper inkludert.

> *Dialog, observasjon og ekskluderinger (side 20)*

Å selge aksjene – en siste utvei

Vi vil ikke oppnå finansiell avkastning for enhver pris. Derfor underla KLP, som første norske livselskap, sine investeringer en etisk filtrering i 2002. Ekskludering er en siste utvei hvis et selskap ikke viser vilje til endring og forbedringer. Eksklusjonskriteriene er knyttet til grove eller systematiske brudd på anerkjente internasjonale normer. I praksis betyr

KLPs strategi som ansvarlig investor:

- ➔ Eierskapsutøvelse og aktivt engasjement
- ➔ Ekskludering
- ➔ Bærekraftige investeringer

dette at vi ekskluderer selskaper som kan kobles til brudd på FN-konvensjoner om menneskerettigheter, miljøvern, arbeidstakerrettigheter og korrupsjon. Vi investerer heller ikke i selskaper som produserer våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper (kjernevåpen, landminer og klasebomber) eller i tobakkselskaper.
> *Begrunnelser for ekskludering (side 26)*

Bærekraftige investeringer

KLP tror på det å kombinere avkastning med andre gevinster. Ved å integrere hensyn til miljø, mennesker og samfunn reduseres investeringens risiko og/eller skapes en bedre avkastning. Å gjøre dette på en systematisk måte krever et solid finansielt fundament. Skrittene vi tar på området er små, men viktige for fremtidens kapitalforvaltning.
> *Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) (side 8)*

Internasjonale normer

Vårt arbeid bygger på internasjonalt anerkjente prinsipper. Gjennom vårt medlemskap i FNs Global Compact har vi forpliktet oss til å:

- Støtte menneskerettighetene og sikre at selskapet ikke medvirker til brudd.
- Anerkjennelse internasjonale arbeidstakerrettigheter, deriblant retten til fagforeningsfrihet og kollektive forhandlinger, avskaffelse av tvangsarbeid, barnarbeid og diskriminering.
- Støtte "føre var"-prinsippet i miljøspørsmål og ta initiativ til å fremme miljøansvar.
- Bekjempe all form for korrupsjon.

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper er også en viktig standard vi forholder oss til.

KLP har undertegnet FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (UNPRI) og dermed sagt at vi blant annet skal implementere miljø-, sosiale og selskapsstyringstemaer i våre investeringsanalyser og beslutningsprosesser. Dette måles vi på i forhold til det internasjonale finansmiljøet hvert år. Resultatene finner du på vår hjemmeside www.klp.no. For KLP er UNPRI også et viktig nettverk for samarbeid med andre insitusjonelle investorer rundt ansvarlige investeringer.

Når ut til én million kunder

Den første investeringen i det nyetablerte selskapet Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) er foretatt i India.

Den totale målgruppen for mikrofinans i India er beregnet å være 120-140 millioner familier. Dette er typisk familier som lever på mindre enn to dollar om dagen og uten tilgang til finansielle tjenester. Hvis man tar utgangspunkt i at en gjennomsnittsfamilie teller fem medlemmer, er India et lovende marked for mikrofinansindustrien, som gir et stort antall mennesker muligheten til å forbedre sine inntekter og levekår.

NMIs første investering på USD 5,8 millioner var i India Financial Inclusion Fund. Dette fondet investerer i verdipapirer i mikrofinansinstitusjoner (MFIs) over hele India og ledes av et indisk investeringsteam.

Ett eksempel på dette fondets investeringer er en MFI i Rajasthan, som var den første MFI'en i India som betjente de fattige. Et annet eksempel på fondets investeringer er en MFI som fokuserer på urbane strøk, som er et nytt område for mikrofinansindustrien. Institusjonen startet opp i 2005 og var den første til å fokusere på urbane områder. Alt i alt har India Financial Inclusion Fund investert i fire MFI'er i ulike deler av India.

Fondet har også investert i en organisasjon som tilrettelegger for mikrofinans. Denne institusjonen skaffer ny teknologi, herunder

mobiltelefoner og biometrisk identifikasjonsteknologi og gjør det dermed mulig å etablere bankfilialer i områder der det ikke finnes noen banktjenester. Denne institusjonen samarbeider med et utvalg av indiske banker.

Gjennom investeringene når India Financial Inclusion Fund ca. én million kunder.

"Vi er veldig glade for at vi har foretatt vår første investering og det er mange flere på gang. Finanskrisen har gitt mange nye og spennende investeringsmuligheter, spesielt i India og Afrika sør for Sahara", sier Richard Weingarten, daglig leder av NMI.

NMI er et nytt og innovativt strategisk partnerskap mellom offentlig og privat sektor i Norge som vil investere i mikrofinansinstitusjoner i utviklingsland, og gi profesjonell hjelp og teknisk støtte til disse institusjonene. Partnerne i NMI er fra privat sektor, Ferd, KLP, DnB NOR/Vital og Storebrand, og fra offentlig sektor, Norfund. Norfund er Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland. NMIs partnere har forpliktet seg til å investere 600 millioner kroner.

NMIs visjon er å styrke de fattiges stilling i utviklingsland ved å bidra til å skape arbeid og velferd på et bærekraftig grunnlag.

Norge dårligst på klimarapportering

CDP ber selskaper verden over om å rapportere sine klimagassutslipp. Norske børsnoterte selskaper henger etter resten av verden når det gjelder rapportering om sin klimapåvirkning.

I år støtter 475 internasjonale investorer Carbon Disclosure Project (CDP). Til sammen forvalter disse investorene ca 55 billioner dollar. KLP er norsk partner i prosjektet.

CDP stiller et antall klimarelaterte spørsmål hvert år til verdens 500 største bedrifter samt til ytterligere et stort antall bedrifter i ulike regioner, totalt 3 700 verden over.

Det er tredje året forespørselen om klimarapportering ble sendt til norske og nordiske bedrifter. 128 nordiske bedrifter besvarte undersøkelsen i år mot 110 i fjor. 80 prosent av disse sier at de har mål og planer for utslippsreduksjoner. Av de selskapene som ikke har det pr. i dag sier 72 prosent at de er i en prosess for å definere slike.

Overgang til lavkarbonøkonomi

Selv om stadig flere nordiske selskaper velger å besvare undersøkelsen har svarfrekvensen falt i Norge. Svarfrekvensen blant de norske selskapene var 35 prosent. Dette er dårligst blant de nordiske landene. Sverige var best med en svarfrekvens på 85 prosent.

– Antallet selskaper som måler sine klimagassutslipp, og rapporterer på dette sammen med strategier for klimaendringer, øker verden over.

Det er svært skuffende å se at så mange som 65 prosent av de norske selskapene som er spurt om denne informasjonen av aksjonærer velger ikke å rapportere og derfor henger etter resten av verden. Hvis jeg hadde vært aksjonær i selskaper som ikke rapporterer ville jeg vært bekymret for hvorvidt disse selskapene ser nødvendigheten i å forberede seg for overgangen til en lavkarbonøkonomi, sier Paul Simpson, CDPs Chief Operating Officer.

Åpenhet i rapporteringen

Totalt svarte 17 norske selskaper på CDPs henvendelse. På forespørsel om den rapporterte informasjonen kan være offentlig tilgjengelig svarte 78 prosent av de norske selskapene ja til dette. Til sammenligning er dette tallet høyest i Norden.

– Vi er tilfreds med alle som har rapportert, men selvsagt ikke fornøyd med at svarprosenten blant norske selskaper er såpass lav. Dette viser at vi som eiere må jobbe ennå hardere for å påvirke norske selskaper, sier Jeanett Bergan, leder for ansvarlige investeringer i KLP Kapitalforvaltning.

Gode nyheter fra et norsk perspektiv er at Norske Skog er den bedriften som får best ranking i Carbon Disclosure Leadership Index i Norden. Dette er en kvalitetsmessig rangering av rapporteringen.

Høye utslipp – passiv rapportering

Blant de norske børsnoterte selskapene som ikke besvarte årets CDP-undersøkelse er det flere selskaper som kan forbindes med høye utslipp og liten eller passiv rapportering. Det kommer frem i KLPs analyse om klimarapportering.

Hensikten med KLPs rapport er å øke oppmerksomheten rundt karbonutslippsproblematikken blant norske selskaper og å gjøre praksis, erfaringer og resultater kjent.

– Vi mener rapportering og måling er viktig for å oppnå reduksjoner, noe som igjen vil redusere klimarisikoen i KLPs porteføljer, sier Jeanett Bergan, leder for ansvarlige investeringer i KLP Kapitalforvaltning.

Da den norske økonomien er karbonintensiv, vil økonomiske tiltak ha betydelig innvirkning på den norske økonomien.

Resultatet viser at til tross for den relativt lave deltakelsen blant norske selskaper i Carbon Disclosure Projects klimarapportering i 2009,

er norske selskaper kjent med den risiko og de muligheter som ligger i klimaendring. Rapporten viser at de fleste selskapers rapporteringsnivå er proporsjonalt med deres utslippsnivå.

Analysen viser en varierende opptreden blant de selskapene som ikke rapporterer til CDP eller ikke var bedt om å rapportere. Det varierte fra proaktivt engasjement i karbonreduksjon og kommunikasjon, til passiv rapportering av en viss miljøpolicy, til overhodet ingen tiltak eller rapportering. Undersøkelsen omfattet nettsted, årsrapporter, styreberetninger og rapporter om samfunnsansvar eller bærekraft.

Selskapene ble inndelt i tre kategorier etter rapporteringsnivå: god rapportering (selskapene har en utslippsrelatert policy og/eller en proaktiv

CARBON DISCLOSURE PROJECT

- Carbon Disclosure Project er et prosjekt der målet er å få selskaper til å rapportere sine utslipp av klimagasser.
- Formålet er å samle inn og distribuere kvalitetsdata som motiverer investorer, selskaper og regjeringer til tiltak for å forhindre klimaendringer.
- I februar 2009 gikk det ut en ny forespørsel til 3 700 selskaper verden over. Av disse var 196 nordiske, hvorav 48 norske.
- CDP støttes av flere norske investorer. KLP er norsk partner i prosjektet.

Selskaper med relativt sett høye utslipp og liten eller middels klimarapportering. Utslippsnivå er estimert av Trucost og her presentert som logaritmen av tonn CO₂-ekvivalent.

Selskap	Rapporteringsnivå	Utslippsnivå
1 Golden Ocean Group	Liten	6,1
2 Acergy	Liten	6,0
3 Bonheur	Liten	5,9
4 Fred Olsen Energy	Liten	5,6
5 Royal Caribbean Cruises	Middels	7,0
6 Cermaq	Middels	6,6
7 Stolt-Nielsen	Middels	6,3
8 Marine Harvest	Middels	6,2
9 Seadrill	Middels	6,1

kommersialisering av klimarelaterte muligheter), middels (selskapene har en miljørelatert men ikke utslippsrelatert policy) og liten (liten eller ingen rapportering).

Etter en sammenligning av disse resultatene med selskapenes estimerte utslipp, har KLP identifisert ni norske selskaper som kan forbindes med

høye utslipp og liten eller passiv rapportering (se tabell). KLP vil gjennom eierskapsutøvelse søke å påvirke selskapene som vi har identifisert.

– Gjennom en dialog med selskapene håper vi å kunne påvirke disse selskapene til økt rapportering og således en forbedret håndtering av klimarisikoen, sier Jeanett Bergan.

BÆREKRAFTIG VERDISKAPING: INVESTORENE VIDEREFØRER SAMARBEIDET

Bærekraftig verdiskaping, et samarbeidsprosjekt mellom landets største institusjonelle investorer, ble i høst videreført til Sverige. Formålet er å påvirke børsnotert selskaper til en bærekraftig utvikling og langsiktig verdiskaping. 15 svenske investorer med en total forvaltningskapital på nærmere 4 000 milliarder svenske kroner samarbeider om det svenske prosjektet. – Det er svært hyggelig at prosjektet videreføres til Sverige og vi ser frem til å analysere og sammenligne resultater, sier Jeanett Bergan som er prosjektleder i Norge.

For andre året på rad sender investorgruppen en forespørsel til børsnoterte selskaper om en redegjørelse for selskapets retningslinjer i forhold til virksomheten og bærekraftig verdiskaping. Resultatene vil presenteres i januar.

Investorene i Norge er Alfred Berg, DnB NOR, Folketrygdfondet, KLP, Nordea, Nærings- og handelsdepartementet, Odin, Statoil Kapitalforvaltning, Storebrand og Vital. Til sammen representerer disse en forvaltningskapital på 2 500 milliarder kroner, hvorav 1 000 direkte investert i det norske markedet. Investorene i Sverige er Andra AP-fonden, DnB NOR, Fjärde AP-fonden, Folksam, Första AP-fonden, Handelsbanken, Meta Asset Management, Nordea Investment Funds, SEB, Skandia Liv, SPP, Swedbank Robur, Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen), Svenska kyrkan og Tredje AP-fonden.

- Vi er opptatt av å ha en god dialog

Tekst: Sissel Fornes

Det siste året har vært preget av finanskrisen, men Hydro har vært i storm før. – En av grunnene til at vi har eksistert i 104 år, er at vi tenker langsiktig, sier konsernsjef Svein Richard Brandtzæg som ber eierne gjøre det samme.

Hydros toppsjef legger ikke skjul på at de økonomiske nedgangstidene har preget virksomheten det siste året. I likhet med andre industriselskap verden over, har også Hydro måttet redusere kapasiteten ved mange anlegg.

– Vi er et av de selskapene som raskest har tilpasset oss til etterspørselen. Men det er fortsatt overproduksjon av aluminium i verden, og det skaper en utfordrende situasjon, sier Svein Richard Brandtzæg, som tok over direktørstolen etter Eivind Reiten i april.

De markedsmessige tilpasningene innebærer blant annet produksjonskutt og lavere bemanning ved mange anlegg. – Det er spesielt å overta når bunnen er slått ut av alle markedene, men organisasjonen har reagert positivt på tiltakene, sier Brandtzæg.

Fleksible ordninger

Han påpeker at Hydro har vært gjennom vanskelige prosesser før i årenes løp. – Vi har tradisjon for å omstille i tide og gjennomføre nedbemanningsprosesser på en skikkelig måte, så godt det lar seg løse, og får gode tilbakemeldinger på håndteringen fra de lokalsamfunnene som er berørt, sier han. Hydro har for eksempel praktisert rullerende

permitteringer ved sitt anlegg i Sunndal som er rammet som følge av de dårlige tidene. – Da blir det mindre belastning for den enkelte, samtidig som alle bidrar, sier Brandtzæg.

Her har også myndighetene bidratt med fleksible ordninger for virksomheter som har vært gjennom omstillingsprosesser. – Vi har hatt et godt samspill med både myndigheter og fagforeninger, sier han.

I forkant

På ett område har Hydro imidlertid ikke satt på bremsene.

– I Hydro tenker vi langsiktig, slik vi alltid har gjort. Derfor har vi full speed på innovasjon, selv om vi har redusert kostnadene alle andre steder. Forskning og utvikling av teknologi blir bare viktigere og viktigere, sier han.

Det er fordi Hydro ser at selskapet har mye å bidra med i verden for å redusere energibruken og klimagassutslippene fra primærproduksjon. Brandtzæg hevder Hydro er en driver innen energieffektive løsninger for aluminiumsproduksjon.

– Vi venter ikke på at noen etterspør mer miljøvennlige løsninger for produksjon eller energieffektivisering i bygg. Vi ligger i forkant.

KORT OM NORSK HYDRO

- En av verdens ledende leverandører av aluminium og aluminiumprodukter, med virksomhet er også innenfor vannkraft og solenergi. Verdens andre største integrerte aluminiumselskap.
- Grunnlagt 1905. Vel 20 000 ansatte.
- Forretningsområder: primærmetall, metallmarked, valsedede produkter, ekstruderte produkter, energi.
- Har virksomhet i 40 land over hele verden.

- En stor produsent av energi. Det er en av grunnene til at selskapet også er en stor aktør innenfor lettmetall.
- Den fornybare vannkraften har vært en kjernevirksomhet i Hydro siden starten og følger selskapet inn i fremtiden. Solenergi slår følge som et nytt vekstområde i det 21. århundre.
- Energi utgjør om lag en tredjedel av kostnadene ved fremstilling av aluminium.

Nå jobber vi blant annet med å utvikle bygg som ikke bare bruker lite energi, men som genererer energi, sier toppsjefen.

Eierne viktigste interessent

Nå ber Svein Richard Brandtzæg om at også aksjonærene velger å tenke langsiktig. Selv er konsernsjefen beredt på å lytte. – Eierne er vår viktigste interessent, og vi er opptatt av å ha en god dialog. Vi lytter. Jeg har selv deltatt i mange samtaler i forbindelse med kvartalspresentasjonene der vi har møter med aksjonærer og analytikere.

Hydro arrangerer hvert år kapitalmarkedsdag, som er en viktig arena for å møte eierne og deres representanter. Samlingen er viet strategiske spørsmål som er relevante for selskapets eiere, og for finansmarkedet generelt.

At eierne engasjerer seg og deltar på generalforsamlingen det er interessant. Dette er en etablert og formell kommunikasjonskanal som gir aksjonærene mulighet til å komme med synspunkter.

– For oss er det nyttig. Vi får opp en del spørsmålsstillinger det er interessant å få belyst, og vi opplever at diskusjonene kan bli en termometer for hvordan Hydro oppfattes utenfra, sier Brandtzæg.

Toppsjefen synes å merke at aksjonærene i dag er mer opptatt av selskapets verdier enn de var tidligere.

– Jeg ser en positiv utvikling. Stadig flere er

bevisste på at de vil investere i selskaper som har bevisste holdninger til bærekraft.

Hydro etterstreber at eierne skal se et selskap som opererer langsiktig, i tråd med egne retningslinjer, som kalles The Hydro Way. – Eierne skal ha trygghet for at vi gjør det vi kan for å bidra til bærekraftig forretningsvirksomhet. Miljø- og samfunnsansvar er noe vi jobber med kontinuerlig, en integrert del av virksomheten. Vi får stadig utfordringer på dette området og er helt nødt til både å være bevisste – og til å praktisere åpenhet.

All åpenhet til tross, det hender at enkelt saker får et eget liv i mediene. Da kan det være krevende å nå frem til eierne med sin versjon i etterkant.

– Det er viktig for oss at eierne våre skjønner problemstillingene vi forholder oss til – som stiller spørsmålene før de eventuelt kritiserer oss og støtter oss når det er grunn til det. At de ser at vi bidrar til samfunnsutviklingen i land med krevende betingelser, sier Brandtzæg.

Støtten fra Miljø- og utviklingsminister Erik Solheim har vært viktig.

– Ministeren forstår dilemmaene som kan oppstå ved etableringer i land med vanskelige rammevilkår. Statsråden representerer vår største eier, Staten, så det har vært positivt å bli møtt med kunnskap og forståelse for utfordringene. Vi skal jo også tjene penger, sier konsernsjef Svein Richard Brandtzæg.

Brukes eiermakten?

Generalforsamlingen er børsnoterte selskapers øverste organ. Det er møteplassen for eierne, styret og administrasjonen, og er i særdeleshet eierne arena for utøvelse av eierskapet. Allikevel er det bare halvparten av eierne som benytter seg av denne retten.

KLP og KLP-fondene mener det er både en aksjonærs rett og ansvar å stemme på selskaperenes generalforsamling. Det er vår ambisjon å stemme for våre aksjer i Norge så vel som i utlandet. Per tredje kvartal har KLP stemt på 1378 generalforsamlinger verden over. I Norge har vi stemt på 103 generalforsamlinger og tatt stilling til mer enn 900 saker. Vi har stemt mot styrets forslag i 13 prosent av sakene. De aller fleste av disse sakene blir allikevel godkjent, dog var det 6 saker som ikke ble godkjent og 7 som ble trukket.

I løpet av årets sesong var det i gjennomsnitt 51 prosent av aksjene representert på norske selskapers generalforsamling. Selskapet med høyest stemmegivningsprosent var Hafslund med 88 prosent. Lavest tilstedeværelse på ordinær generalforsamling hadde Bonheur med 15 prosent. Aller lavest hadde Sevan Marines ekstraordinære generalforsamling med 12 prosent representert.

I europeisk sammenligning er generalforsamlingsdeltakelsen i Norge noe lav. I en studie av europeiske markeder gjennomført av RiskMetrics, er gjennomsnittlig deltakelse 61 prosent. Norge ligger godt under gjennomsnittet sammen med de andre nordiske markedene Sverige (46 prosent) og Finland (49 prosent).

Howdan gikk det egentlig?

Det er ikke alltid enkelt å få informasjon om stemmeutfallet. Referater og rapportering om utfallet i enkeltsaker er ofte mangelfull.

Enkelte selskaper rapporterer kun en setning som sier "alle saker ble godkjent på årets generalforsamling". De oppgir ikke antall aksjer til stede, eller antall aksjer for og mot styrets ulike forslag. Andre selskaper har ingen rapportering om dette, selv om både Allmennaksjeloven og Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse sier at dette skal gjøres tilgjengelig på selskapets internettside senest 15 dager etter generalforsamlingen.

Aksjonærmotstand

De selskaper som i løpet av året opplevde størst motstand fra aksjonærene er Eitzen Chemical og Camillo Eitzen. Sakene ble nedstemt med henholdsvis 95 og 89 prosent av aksjene som var representert. Ateastyret opplevde også motstand og fikk hele tre av sine forslag nedstemt da 35 prosent av aksjene eller mer stemte mot. TGS-NOPEC, Opera Software og DNO International er eksempler på selskaper som trass i relativt stor motstand fikk sine forslag vedtatt.

Aker Solutions og StatoilHydro

Enkelte saker fikk mer medieomtale enn andre. Ett eksempel fra sesongen 2009 er saken om transaksjonen mellom Aker og Aker Solutions. KLP og KLP-fondene var tilstede på generalforsamlingen og mente det var flere forhold som indikerte at prisen Aker Solutions måtte betale for de underliggende selskaper var for høy, samt at det kunne stilles spørsmål vedrørende den strategiske begrunnelsen for transaksjonen i forhold til enkelte av selskapene.

Saker med sterk aksjonærmotstand under generalforsamlings sesongen 2009

Les begrunnelsen for hvorfor også KLP og KLP-fondene stemte mot disse sakene på www.klp.no.

Selskap	Sak	Resultat	Mot*
Eitzen Chemical	Styrets forslag til beslutning om tildeling av fullmakt til styret til å forhøye selskapets aksjekapital ved nyttegning av aksjer ved at aksjeeiernes fortrinnsrett kan fravikes	mot	95 %
Camillo Eitzen	Styrets forslag til beslutning om tildeling av fullmakt til styret til å forhøye selskapets aksjekapital ved nyttegning av aksjer ved at aksjeeiernes fortrinnsrett kan fravikes	mot	89 %
Opera Software	Godtgjørelse til styret (opsjoner til nytt styremedlem)	for	40 %
	Godtgjørelse til styret (generelt)	for	29 %
	Erklæring om retningslinjer for lønn og annen godtgjørelse	for	29 %
	Fullmakt til erverv av egne aksjer	for	28 %
TGS-NOPEC	Fullmakt til kapitalforhøyelse	for	28 %
	Godkjennelse av aksjeopsjonsprogram 2009 og godkjennelse av beslutning om å utstede frittstående tegningsretter	for	39 %
Atea (ordinær generalforsamling)	Fullmakt til styret om å utvide aksjekapitalen i forbindelse med gjennomføringen av selskapets aksjeopsjonsprogram	mot	37 %
	Fullmakt til styret til å oppta konvertibelt lån	mot	36 %
	Styrets erklæring om godtgjørelse til ledende ansatte	for	34 %
Atea (ekstraordinær)	Fullmakt til styret om å utvide aksjekapitalen i forbindelse med opsjons- og insentivprogram for selskapets ansatte	mot	35 %
Codfarmers	Styrets erklæring om godtgjørelse til ledende ansatte	mot**	34 %
DNO International	Fullmakt til å utstede konvertibelt obligasjonslån	for	26 %
	Godkjennelse av styrets erklæring vedrørende lønn og annen godtgjørelse for selskapets ledende ansatte	for	25 %
	Godkjennelse av styrets forslag til aksjebasert bonusprogram	for	25 %

* Prosent av aksjene tilstede på generalforsamlingen som stemte mot styrets forslag.

** Saken ble godkjent, med unntak av nytt insentivprogram. Som en konsekvens ble tre relaterte saker trukket.

Syv prosent av aksjonærene, inkludert KLP og KLP-fondene, stemte mot styrets forslag.

En annen omtalt sak er Greenpeaces aksjonærs forslag at StatoilHydro skulle trekke seg ut av oljesandsaktivitetene i Canada. I et innlegg på generalforsamlingen uttalte KLP og KLP-fondene at vi har en klar forventning om at utvinning av olje fra tjæresand skal gjøres på en måte som ivaretar internasjonale normer på miljøområdet, inkludert internasjonale klimaforpliktelser. Dialogen vi har med selskapet bekrefter

en ansvarlig ambisjon. Det er dog vår oppfatning at det i dag verken er en lønnsomhet eller en kjent kommersiell teknologi som muliggjør en utvinning av oljen på en bærekraftig måte. Vi ser ingen miljø- eller klimagevinst av at StatoilHydro trekker seg, men håper at bransjen og StatoilHydro gjennom forskning vil nå målet om en bærekraftig utvinning. Vi oppfordret selskapet til å gi aksjonærene og andre interessenter god informasjon om utviklingen. 98 prosent, inkludert KLP og KLP-fondene, stemte mot forslaget.

Det er ikke likegyldig hvordan avkastning skapes.

Stemmegivning på generalforsamlinger

Generalforsamlingen er en viktig arena for dialog mellom selskapsledelsen og aksjonærene. Som eier i mange børsnoterte selskaper bruker KLP og KLP-fondene stemmeretten sin aktivt - både i Norge og i utlandet.

For KLP og KLP-fondenes stemmegivning i norske selskaper diskuterer vi generalforsamlingenes saker internt. Vår stemmegivningspolicy bygger på *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse*.

For utenlandske aksjer stemmer KLP og KLP-fondene via fullmakt gjennom vår tjenesteleverandør RiskMetrics. De stemmer i tråd med de kriterier vi har fastsatt som bygger på internasjonale prinsipper for beste praksis innen eierstyring og selskapsledelse. Disse skal ivareta våre interesser som aksjeeiere – ikke bare i forhold til tradisjonelle finansielle temaer og selskapsledelse, men også selskaps påvirkning på samfunnet miljømessig og

sosialt. Vi støtter resolusjoner som vurderes å bidra til en langsiktig verdiskaping for aksjonærer og andre interessenter.

Det å stemme på denne måten ved bruk av en tjenesteleverandør som har spesialisert seg på dette området, gjør at vi opptrer konsistent og i konsensus med mange andre internasjonale investorer. Dette er en viktig plattform for vårt samarbeid med andre investorer.

Per i dag stemmer KLP i følgende 15 markeder: Australia, Canada, Frankrike, Hongkong, Irland, Japan, Nederland, New Zealand, Norge, Portugal, Singapore, Sveits, Storbritannia, Tyskland og USA.

NORSK ANBEFALING FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSLLEDELSE

Den norske standarden for eierstyring og selskapsledelse bygger på et følg eller forklar-prinsipp. Den er forankret i aksje-, regnskaps-, børs- og verdipapirlovgivningen, men inneholder bestemmelser og veiledninger som dels utdyper og dels går lengre enn lovgivningen. Les anbefalingen i detalj på www.nues.no. Den omhandler følgende punkter:

1. Redegjørelse for eierstyring og selskapsledelse
2. Virksomhet
3. Selskapskapital og utbytte
4. Likebehandling av aksjeeiere og transaksjoner med nærstående
5. Fri omsettelighet
6. Generalforsamlingen
7. Valgkomité
8. Bedriftsforsamling og styre, sammensetning og uavhengighet
9. Styrets arbeid
10. Risikostyring og intern kontroll
11. Godtgjørelse til styret
12. Godtgjørelse til ledende ansatte
13. Informasjon og kommunikasjon
14. Selskapsvertakelse
15. Revisor

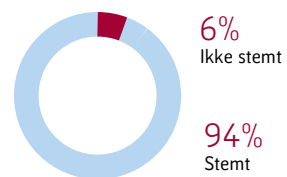
Stemmegivning i Norge

	Pr. 30.9.2009	2008
Antall generalforsamlinger	103	29
Antall saker	912	274
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte mot styrets forslag	13%	1%
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte blankt	2%	-

KLP har ingen statistikk for 2007 over stemmegivning i selskaper som er børsnoterte i Norge.

Resolusjoner

Temaer	Antall saker pr. 30.9.2009	For styrets forslag	Mot styrets forslag eller blankt	Antall saker 2008
Rutinesaker	436	98%	2%	131
Styrerelaterte saker	199	89%	11%	67
Selskapskapital	143	82%	18%	42
Godtgjørelse	114	39%	61%	32
Aksjonærforslag	13	77%	23%	2
Fusjoner og omorganiseringer	6	83%	17%	0
Anti-overtakelse	1	100%	0	0
Totalt	912	85%	15%	274

KLP og KLP-fondene har stemt på cirka 94 prosent av de generalforsamlinger de har hatt stemmerett på i perioden 1. januar til 30. september 2009.

➔ I 2009 har KLP og KLP-fondene jobbet mer systematisk med stemmegivningen på norske selskapers generalforsamlinger. Informasjon om hvordan vi har stemt og begrunnelse finner du på www.klp.no.

Stemmegivning internasjonalt

	Pr. 30.9.2009	2008	2007
Antall generalforsamlinger	1 378	1 539	45
Antall saker	32 175	33 703	300
Andel saker hvor KLP og KLP-fondene stemte mot styrets forslag	11%	10%	8%

Stemmegivningen internasjonalt startet høsten 2007.

Resolusjoner

Temaer	Antall saker pr. 30.9.2009	For styrets forslag	Mot styrets forslag eller avstå	Antall saker 2008
Styrerelaterte saker	19 560	92%	8%	20 775
Rutinesaker	5 126	97%	3%	5 518
Selskapskapital	3 390	87%	13%	2 891
Godtgjørelse	1 744	77%	23%	2 267
Fusjoner og omorganiseringer	1 164	87%	13%	909
Obligasjonseiermøter	55	98%	2%	82
Anti-overtakelse	157	35%	65%	219
Totalt	31 196	91%	9%	32 661

Aksjonærforslag

Temaer	Antall saker pr. 30.9.2009	For styrets forslag	Mot styrets forslag eller avstå	Antall saker 2008
Styrerelaterte saker	417	39%	61%	356
Godtgjørelse	194	30%	70%	202
Rutinesaker	73	40%	60%	153
Eierstyring og selskapsledelse	52	38%	62%	61
Helse og miljø	105	51%	49%	72
Generelle økonomiske saker	4	25%	75%	2
Menneskerettigheter	17	6%	94%	32
Anti-samfunnsansvar	4	100%	0%	14
Annet	113	54%	46%	150
Totalt	979	40%	60%	1 042

Dialog, observasjon og ekskludering

KLP er i dialog både med selskaper som er ekskluderte og med selskaper som er under observasjon. Målet er å være en pådriver for en ansvarlig og bærekraftig forretningsdrift.

KLPs erfaring er at kombinasjonen av dialog og ekskludering er effektiv for oppnå forbedringer. Åpenheten rundt våre uttrekk og kriterier legger tyngde bak kravene vi stiller til selskapene i vår dialog.

Ekskludering er en siste utvei hvis selskapet ikke viser vilje til forbedring. I dialogen med ekskluderte selskap er målet å bidra til endring slik at selskapet kan inkluderes igjen. To selskaper er formelt under observasjon. Disse selskapene vil KLP forsøke å påvirke. I dialogen med selskaper som er under observasjon er målet å bidra til at ekskludering kan unngås. I begge tilfeller er det de samme fire kriteriene som gjelder for å måle fremgang (se kriteriene på side 23).

Dialog er vanligvis en kombinasjon av møter, e-postkorrespondanse og telefonkonferanser.

Kilder og analyseprosess

De nesten 2 000 selskapene i KLPs investeringsunivers overvåkes kontinuerlig. Analysene som utgjør grunnlaget for KLPs engasjement og uttrekk kommer i hovedsak fra GES Investment Services (GES).

GES Investment Services følger daglig 9 000 nyhetskilder, FN-organisasjoner, bransjetidsskrifter og nyhetsbrev. Dersom et selskap assosieres til kritikkverdige forhold, utreder

så GES hendelsen og kontakter selskapet for deres kommentarer og en dialog omkring hendelsen på våre vegne. GES er også i dialog med andre interessenter for å få et mest mulig objektivt bilde.

Dersom utredningen konkluderer med at selskapet assosieres til hendelsen og selskapet over tid ikke viser ansvar for eller vilje til å ta tak i de kritikkverdige forholdene, vil GES anbefale KLP å trekke seg ut av selskapet. Enhver beskyldning skal være bekreftet enten av selskapet selv eller av en troverdig offisiell kilde, for eksempel myndigheter eller FN-organer.

I tillegg til GES støtter vi oss også på Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (SPU).

Eksklusjonskriterier

Målet med KLPs strategi er å være en pådriver for en bærekraftig forretningsdrift i tråd med internasjonale normer innen følgende områder:

- menneskerettigheter
- arbeidstakerrettigheter
- miljø
- anti-korrupsjon
- våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- tobakk

Selskapsdialog

15.5–15.11.2009

Selskap	Status	Tema
AES	Ekskludert	Menneskerettigheter
Barrick Gold	Ekskludert	Miljø
DNO International	Utredning	Korrupsjon
Eutelsat	Observasjon	Menneskerettigheter
Exxon Mobil	Observasjon	Miljø
G4S	Ekskludert	Arbeidstakerrettigheter
Rio Tinto	Ekskludert	Miljø
Toyota	Ekskludert	Arbeidstakerrettigheter
Wesfarmers	Ekskludert	Menneskerettigheter

Målet er **alltid** å påvirke selskapene til en langsiktig og bærekraftig verdiskaping.

Observasjon

Selskaper under observasjon er selskaper som KLP gjennom dialog ønsker å påvirke. Utelukkelse kan være en siste utvei hvis vi ikke ser tilstrekkelig progresjon i saken.

Eutelsat Communications

I juni 2008 opphørte Eutelsat kringkastingen av NTDTV, en regimeuavhengig kinesisk tv-kanal som tidligere ble kringkastet i Kina. Kritikere mener at årsaken er at selskapet ønsket å tilfredsstillende kinesiske myndigheter for å komme inn på det kinesiske markedet. Europaparlamentet oppfordrer Eutelsat til å gjenoppta kringkastingen.

Exxon Mobil

Exxon Neftegas opererer ved Sakhalin Island, ett av få kjente beiteområder for

den vestlige gråhvalen som er på rødlisten over truede arter. Ifølge forskning fra miljøorganisasjonen IUCN har hvalenes adferd forandret seg og antallet hvaler observert minnet dramatisk i 2008. Organisasjonen har konkludert med at aktiviteter bør stanses til man har fått oversikt over bestanden og årsakene. KLP har møtt Exxon og blitt forelagt omfattende informasjon om arbeidet for å minimere miljøpåvirkningen, samt deres undersøkelser vedrørende den vestlige gråhvalen. KLP er trygg på at selskapet gjør en betydelig innsats og vil følge saken videre.

Har ryddet opp

Det er svært positivt at vi igjen kan investere i selskaper som har vært ekskludert. To selskaper taes bort fra listen.

HESS

Ekskludert siden: Desember 2004
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Olje og gass
Indeks: MSCI, FTSE

Hess ble utelukket fra KLPs investeringer på grunn av korrupsjonsmistanker i Ekvatorial-Guinea. I en utredning som det amerikanske senatet har gjort om seks amerikanske oljeselskapers virksomhet i Ekvatorial-Guinea, kritiseres Hess for systematisk, og gjennom flere år, ha betalt hundretalls millioner dollar til Ekvatorial-Guineas president, hans slektninger og regjeringsmedlemmer, som en del av produksjonsdelingskontraktene i Ekvatorial-Guinea.

Hess kan nå vise til et solid anti-korrupsjonsarbeid og et engasjement for korrupsjonsprogrammet Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) globalt og lokalt i EG. Dialog med selskapet og andre interessenter bekrefter et betydelig engasjement for å forhindre korrupsjon og for påvirkning av myndigheter i Ekvatorial-Guinea.

Fremdrift:

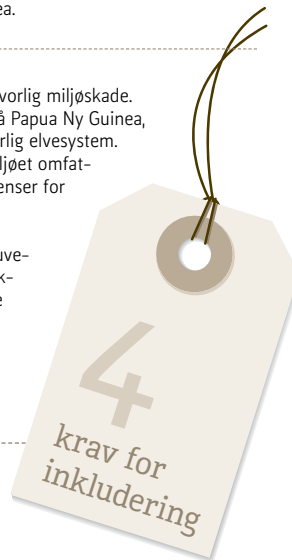
- 1 2008
- 2 2008
- 3 2008
- 4 2009

DRDGOLD

Ekskludert siden: Mai 2007
Kilde: SPU
Land: Sør-Afrika
Industri: Gull
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

DRD Gold Limited ble utelukket i henhold til kriteriet om alvorlig miljøskade. Bakgrunnen var at selskapet var involvert i gullgruvedrift på Papua Ny Guinea, hvor avgangsmasser fra gruvedriften ble deponert i et naturlig elvesystem. Denne måten å håndtere avfallet på ble funnet å påføre miljøet omfattende og alvorlige skader og ha alvorlige negative konsekvenser for lokalbefolkningens liv og helse.

DRD Gold Limited er ikke lenger involvert i den aktuelle gruvedriften. Etikkrådet har på denne bakgrunn tilrådd at utelukkelsen av selskapet oppheves, da grunnlaget for uttrekk ikke lenger er tilstede.

- 1 Den rapporterte hendelsen har opphørt.
- 2 Selskapet har håndtert den rapporterte hendelsen og konsekvensene på en ansvarlig måte.
- 3 Selskapet har systemer og rutiner på plass for å forhindre at lignende skjer i fremtiden.
- 4 Punkt 1-3 er verifisert av tredjepart.

Ekskluderte selskaper

Menneskerettigheter

■ AES	USA	kraftprodusent	
■ Alstom	Frankrike	elektrisk utstyr	
■ China Mengniu Dairy	Kina	matvarer	
■ Dongfeng Motor Group	Hongkong	bilprodusent	
■ Elbit Systems	Israel	luftfart og forsvar	NY
■ Incitec Pivot	Australia	gjødsel og jordbrukskjemikalier	
■ L-3 Communications*	USA	luftfart og forsvar	
■ Vedanta Resources*	Storbritannia	metaller og gruvedrift	
■ Wesfarmers	Australia	stormarked	
■ Yahoo!	USA	Internet (programvare og tjenester)	

Arbeidstakerrettigheter

■ Bridgestone	Japan	dekk og gummi	
■ Group 4 Securicor	Storbritannia	sikkerhets- og alarmtjenester	
■ Toyota Motor	Japan	bilprodusent	
■ Wal-Mart Stores	USA	stormarked	

Miljø

■ Barrick Gold	Canada	metaller og gruvedrift	
■ Chevron	USA	olje og gass	
■ Duke Energy	USA	kraftselskap	
■ Freeport McMoRan	USA	metaller og gruvedrift	
■ Norilsk Nickel	Russland	metaller og gruvedrift	NY
■ Rio Tinto	Storbritannia	metaller og gruvedrift	
■ Vedanta Resources*	Storbritannia	metaller og gruvedrift	

Korrupsjon

- Ingen ekskluderte selskaper

Våpenprodusenter

■ Alliant Techsystems	USA	luftfart og forsvar	
■ BAE Systems	Storbritannia	luftfart og forsvar	
■ Boeing	USA	luftfart og forsvar	
■ EADS	Nederland	luftfart og forsvar	
■ Finmeccanica	Italia	luftfart og forsvar	
■ GenCorp	USA	luftfart og forsvar	
■ General Dynamics	USA	luftfart og forsvar	
■ Hanwha Corporation	Sør-Korea	kjemikalier	
■ Honeywell	USA	luftfart og forsvar	
■ L-3 Communications*	USA	luftfart og forsvar	
■ Lockheed Martin	USA	luftfart og forsvar	
■ Northrop Grumman	USA	luftfart og forsvar	
■ Poongsan	Sør-Korea	metaller og gruvedrift	
■ Raytheon	USA	luftfart og forsvar	
■ Safran	Frankrike	luftfart og forsvar	
■ Serco Group	Storbritannia	miljø- og anleggstjenester	
■ Singapore Technologies Engineering	Singapore	luftfart og forsvar	
■ Textron	USA	industriell konglomerat	
■ United Technologies	USA	luftfart og forsvar	

Tobaksprodusenter

■ Altria Group	USA	tobakk	
■ British American Tobacco	Storbritannia	tobakk	
■ Imperial Tobacco	Storbritannia	tobakk	
■ Japan Tobacco	Japan	tobakk	
■ Lorillard	USA	tobakk	
■ Philip Morris	USA	tobakk	
■ Reynolds American	USA	tobakk	
■ Swedish Match	Sverige	tobakk	

* Selskapet er ekskludert av flere grunner.

Fire krav for inkludering

- 1 Den rapporterte hendelsen har opphørt.
- 2 Selskapet har håndtert den rapporterte hendelsen og konsekvensene på en ansvarlig måte.
- 3 Selskapet har systemer og rutiner på plass for å forhindre at lignende skjer i fremtiden.
- 4 Punkt 1-3 er verifisert av tredjepart.

Menneskerettigheter

Menneskerettighetene er et av de viktigste internasjonale verdigrunnlagene. Som en del av KLPs verdigrunnlag, ansvarlig investeringsstrategi og gjennom vår deltakelse i FNs Global Compact, ønsker vi å støtte internasjonale menneskerettigheter og ikke medvirke til brudd på disse. En konsekvens er at ti selskaper er utelukket fra våre investeringer.

Fremdrift: **AES**
Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Kraftselskap
Indeks: MSCI, FTSE

1
2
3
4

AES driver den hydroelektriske dammen Chan 75 i Panama, som ifølge FN-rapporter assosieres til brudd på menneskerettighetene til urbefolkningen Ngöbe. Sommeren 2008 sendte FN to hastende appeller til staten Panama for å varsle om forflytting, tap av bosted, ødeleggelse av jordbruksmarker og utstrakt bruk av vold og arrestasjoner av medlemmer i urbefolkningsgruppen som motsatte seg prosjektplanene. Konstruksjonen av dammen fører til at lokalsamfunnet Charco la Pava oversvømmes og må flyttes, men innbyggerne har ifølge kritikken ikke blitt hørt.

Fremdrift: **ALSTOM**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: GES
Land: Frankrike
Industri: Elektrisk utstyr
Indeks: MSCI, FTSE

1
2
3
4

En spesialutsending for FNs menneskerettighetsråd oppfordret i august 2007 selskaper som er involvert i Merowe Dam-prosjektet i Sudan til å stoppe sine operasjoner på grunn av rapporter om menneskerettighetsbrudd i forbindelse med en stor tvangsflytting av mennesker; cirka 50 000 beregnes å være nødt til å flytte på grunn av dambyggingen. Blant de involverte selskapene var Alstom, som er hovedleverandøren av elektrisk utstyr til prosjektet. Ingen av selskapene har fulgt anbefalingen fra FNs spesialutsending.

Fremdrift: **CHINA MENGNIU DAIRY**
Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES
Land: Kina
Industri: Matvarer
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

1
2
3
4

I september 2008 kunngjorde kinesiske myndigheter at melkepulver for barn hadde blitt forgiftet med melamin. Dette ledet til at fire barn døde og cirka 94 000 fikk nyrestein og nyresvikt. Melamin er et kjemikalie som brukes til å lage plast og inneholder ikke næring. Involvert i denne skandalen var noen av Kinas største meierier, blant annet China Mengniu Dairy som har innrømmet at noen av selskapets produkter var forgiftet. Underleverandører har blandet melk med vann for å øke mengden, og blandet inn melamin for å øke proteinnivået.

Fremdrift: **DONGFENG MOTOR GROUP**
Ekskludert siden: Juni 2009
Kilde: SPU
Land: Hongkong
Industri: Bilprodusent
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

1
2
3
4

Dongfeng Motor Group leverer militære kjøretøyer til burmesiske myndigheter. Utelukkelsen av Dongfeng er en konsekvens av retningslinjene til Statens pensjonsfond – Utland, som sier at investeringer i selskaper som selger våpen og militært materiell til stater som står oppført på listen over de lands statsobligasjoner fondet er avskåret fra å investere i, skal unngås. De nævrende sanksjonene fra både USA og EU forbyr all eksport og salg av våpen og militært materiell til Burma.

Fremdrift: **ELBIT SYSTEMS**
Ekskludert siden: Desember 2009
Kilde: GES, SPU
Land: Israel
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

1
2
3
4

Elbit leverer et elektronisk overvåkningssystem som er en del av separasjonsbarrieren som israelske myndigheter har bygget mot Vestbredden. De deler av barrieren som ligger på de okkuperte palestinske områdene anses som ulovlig i henhold til internasjonal lov. Elbit er, med sine leveranser, med på å understøtte ulovlig virksomhet.

NY

Fremdrift: **INCITEC PIVOT**
Ekskludert siden: Juni 2009
Kilde: GES
Land: Australia
Industri: Gjødelse og jordbruks-kjemikalier
Indeks: MSCI

1
2
3
4

Incitec Pivot importerer fosfatstein fra Vest-Sahara, som er okkupert av Marokko. Den internasjonale domstolen (ICJ) har fastslått at Marokko ikke har noen rettslige krav til Vest-Sahara og følgelig ikke til Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, har også blitt erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

Fremdrift: **L-3 COMMUNICATIONS**
Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

1
2
3
4

I den amerikanske arméens utredning om mishandling og tortur i Abu Ghraib-fengselet i Irak 2003–2004, fastslås det at ansatte i selskapet Titan har vært delaktige i eller tilstede ved mishandlinger. Ifølge rapporten har Titan ikke adressert problemstillingen på en effektiv måte og ikke gitt gode nok instruksjoner til sine ansatte. Titan ble senere oppkjøpt av L-3 Communications, som dermed tar over ansvaret. Selskapet leverer fortsatt tolkingstjenester til den amerikanske armé. Selskapet må derfor få mekanismer på plass for å unngå at menneskerettighetsbrudd skjer igjen, spesielt i land som Irak og Afghanistan. Se videre begrunnelse for ekskludering av L-3 Communications under våpenprodusenter.

Fremdrift: **VEDANTA RESOURCES**
Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES, SPU
Land: Storbritannia
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: MSCI, FTSE

1
2
3
4

Vedanta Resources er i ferd med å etablere aluminiumsproduksjon i Orissa i India. I denne prosessen har selskapet ifølge indiske myndigheter gjort seg skyldig i brudd på menneskerettigheter, bl.a. tvangsforflytting, vold og trusler mot befolkningen. Selskapet har brutt indiske miljølover, villedet myndigheter og forårsaket grov miljøskade, bl.a. utslipp av vann med høyt innhold av tungmetaller til elver og grunnvann. Etableringen av anlegget vil innebære hogging av flere kvadratkilometer skog i et av Indias mest artsrike områder med flere truede arter. Selskapet er også anklaget for ulovlige produksjonsutvidelser, uforsvarlig håndtering av farlig avfall, overgrep mot stammefolk, elendige lønnsvilkår og farlige arbeidsforhold i gruvene og fabrikkene.

Fremdrift: **WESFARMERS**
Ekskludert siden: Desember 2007
Kilde: GES
Land: Australia
Industri: Stormarked
Indeks: MSCI, FTSE

1
2
3
4

Wesfarmers er ekskludert på grunn av ulovlig utvinning av naturressurser i Vest-Sahara og dermed indirekte støtte til Marokkos okkupasjon av landet. Selskapet har bekreftet importen av fosfatstein. Den internasjonale domstolen (ICJ) fastslo i 1975 at Marokko ikke har noen rettslige krav på Vest-Sahara og følgelig ikke på Vest-Saharas naturressurser. Utvinning av naturressurser fra okkuperte områder, Vest-Sahara spesielt, ble erklært ulovlig av FNs visegeneralsekretær for juridiske saker i 2002.

- Fremdrift: **YAHOO!**
 Ekskludert siden: Desember 2005
 Kilde: GES
 Land: USA
 Industri: Internet
 (programvarer og tjenester)
 Indeks: MSCI, FTSE

Yahoo har gjort seg skyldig i brudd på ytringsfriheten, etter å ha overlevert kinesiske myndigheter informasjon som førte til ti års fengselsstraff for en kinesisk journalist. Journalisten hadde sendt informasjon om et hemmelig dekret der myndighetene skriver om hvordan man skulle hindre demonstrasjoner på tiårsdagen for massakren på Den himmelske freds plass til utenlandske internett-sider. Yahoo overleverte informasjon som knyttet e-posten til journalistens ip-adresse og fysiske lokalisering. Yahoo viser til at man må følge lokale myndigheter, til tross for at overføring av såkalte statshemmeligheter pr. internett kan medføre dødsstraff i Kina.

- 1
- 2
- 3
- 4

Arbeidstakerrettigheter

Det er noen grunnleggende rettigheter enhver arbeidstaker har. I FN har minimums-standarder for arbeidsvilkår som omhandler blant annet organisasjonsfrihet, forbud mot tvangsarbeid, barnarbeid og diskriminering blitt fastsatt. Disse standardene bør etterleves uansett hvor i verden arbeidstakeren er på jobb. Som en konsekvens er fire selskaper utelukket fra våre investeringer.

- Fremdrift: **BRIDGESTONE**
 Ekskludert siden: Desember 2006
 Kilde: GES
 Land: Japan
 Industri: Dekk og gummi
 Indeks: MSCI, FTSE

Firestone, et datterselskap av Bridgestone, driver verdens største gummiplantasje i Liberia. Med 6 000 ansatte er selskapet den største private arbeidsgiveren i landet. Barnarbeid rapporteres å forekomme på plantasjonen, og barn fra ni og ti års alder sies å være i arbeid for å gjøre det mulig for foreldrene sine å oppnå den daglige kvote som selskapet har fastsatt. FN rapporterer om bruken av barnarbeid på plantasjonen i en rapport fra 2006. Selskapet er også anmeldt av International Labor Rights Fund (ILRF) for samme forhold. Rettssaken pågår fortsatt. Bridgestone sier at en policy mot barnarbeid er på plass, den er dog ikke offisiell og blir ifølge arbeidere ikke håndhevet. Et viktig fremskritt er at en kollektivavtale ble signert på plantasjonen sommeren 2008.

- 1
- 2
- 3
- 4

- Fremdrift: **GROUP 4 SECURICOR**
 Ekskludert siden: Juni 2008
 Kilde: GES
 Land: Storbritannia
 Industri: Sikkerhets- og alarmtjenester
 Indeks: MSCI

Group 4 Securicor (G4S) er anklaget for systematiske brudd på arbeidstagerrettigheter i tolv land. I minst fem land er bruddene bekreftet av offisielle kilder, blant annet av den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO og nasjonale rettsinstanser. Anklagene gjelder forbud mot fagorganisering, trakassering av fagforeningsrepresentanter, ulovlige oppsigelser, brudd mot arbeidslov, brudd mot kollektivavtaler og underbetaling av overtidsarbeid. Et viktig fremskritt er at en global avtale med den internasjonale fagforeningsalliansen Union Network International (UNI) ble signert i slutten av 2008.

- 1
- 2
- 3
- 4

- Fremdrift: **TOYOTA MOTOR**
 Ekskludert siden: Desember 2005
 Kilde: GES
 Land: Japan
 Industri: Bilprodusent
 Indeks: MSCI, FTSE

Fagforeningen hos Toyota på Filippinene hevder at selskapet forhindrer arbeiderne å organisere seg og forhandle om kollektivavtale. Saken undersøkes av det filippinske rettssystemet og av den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen ILO. ILO oppgir flere punkter hvor Toyota bryter med internasjonal arbeidsrett. Selskapet har motarbeidet opprettelse av fagforeninger, sagt opp arbeidere uten lovlig grunn og truet arbeidere som planlegger å fagorganisere seg.

- 1
- 2
- 3
- 4

- Fremdrift: **WAL-MART STORES**
 Ekskludert siden: Juni 2003
 Kilde: GES, SPU
 Land: USA
 Industri: Stormarked
 Indeks: MSCI, FTSE

En jevn strøm av rapporter i media og rettssaker vitner om systematisk dårlige arbeidsforhold i Wal-Mart. Selskapet kritiseres for gjentatte brudd på arbeidstakerrettigheter på flere områder. Kritikken gjelder barnarbeid, fabrikker som utnytter arbeidskraften, diskriminering av kvinner og motarbeidelse av fagforeninger. Høsten 2008 vant 67 500 tidligere og nåværende ansatte en rettssak hvor Wal-Mart ble dømt for systematisk å ha tilbakeholdt lønn til de ansatte. Dommen ble avgjort i den høyeste rettsinstansen i Massachusetts, og mer enn 30 lignende rettssaker mot Wal-Mart pågår i andre amerikanske delstater.

- 1
- 2
- 3
- 4

Miljø

Miljøet er et felles gode, men også et felles ansvar. Ved å utelukke selskaper som gjør seg skyldige i alvorlige miljøskader, ønsker KLP å gi et tydelig signal om at miljøet bør stå høyt på agendaen. Som en konsekvens er syv selskaper utelukket fra våre investeringer.

Fremdrift: **BARRICK GOLD**

Ekskludert siden: Februar 2009

Kilde: GES, SPU

Land: Canada

Industri: Metaller og gruvedrift

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

Barrick Gold, verdens største gullprodusent, driver blant annet Porgera-gullgruven i Papua New Guinea. Selskapet bruker et naturlig elvesystem for transport og deponering av gruveavfall. Dette har både en fysisk og en kjemisk effekt som påvirker vannkvaliteten, mennesker og dyreliv. Spesielt utslipp av tungmetaller som kvikksølv vil være svært problematisk i lang tid fremover. Avfallet inneholder høye konsentrasjoner av blant annet arsen, kadmium, kobber, bly, sink. De miljøskadene som elvedeponering kan forårsake er velkjente, men selskapet har ikke gjennomført vesentlige tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene.

Fremdrift: **CHEVRON**

Ekskludert siden: Juni 2004

Kilde: GES

Land: USA

Industri: Olje og gass

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

I 2004 startet en retts sak mot Chevron for avfallshåndteringen i regnskogen i Ecuador hvor ChevronTexaco, som selskapet da het, var operativt fra 1960-tallet til 1990-tallet. Selskapet anklages for i en årrekke å ha dumpet store mengder giftig, kreftfremkallende avfall, og dermed forurenset jord og vann for mange lokalsamfunn. Chevron bestrider funnene i flere av de undersøkelser som er gjort, men høsten 2008 bekrefter en uavhengig undersøkelse at 42 av 46 dumpingsplasser har høye nivåer av gift, og at mesteparten av disse ikke er omfattet av det opprensningsprogram Chevron er blitt enig med Ecuadors myndigheter om. Dermed gjelder rettsaken mot Chevron ikke bare miljøet, men også bedrageri.

Fremdrift: **DUKE ENERGY**

Ekskludert siden: Desember 2006

Kilde: GES

Land: USA

Industri: Kraftselskap

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

Duke Energy etterforskes av EPA (Environmental Protection Agency) for brudd på amerikanske Clean Air Act. Dette går tilbake til 1990-tallet da selskapet ønsket å forlenge levetiden på åtte av sine eldste kullkraftverk i USA med 20 år. Selskapet gjennomførte moderniseringsprosessen av kraftverkene fra 1940-tallet uten å installere utslippskontrollsystemer som kunne ha redusert forurensningen betydelig. De store utslippene har ifølge EPA betydelig innvirkning både på miljøet og folkehelsen.

Fremdrift: **FREEPORT MCMORAN**

Ekskludert siden: Juli 2006

Kilde: GES, SPU

Land: USA

Industri: Metaller og gruvedrift

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

Freeport McMoRan Copper & Gold driver verdens største gullgruve og neststørste kobbergruve på Ny-Guinea i Indonesia. Selskapet deponerer gruveavfall i et naturlig elvesystem og det er påvist tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser. Selskapet dumper så mye som 230 000 tonn per dag. Det foreligger et omfattende materiale som viser at selskapets virksomhet har forårsaket omfattende og varige miljøskader på økosystemene i og langs hele vassdraget og at selskapet i liten grad har gjennomført tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene.

Fremdrift: **NORILSK NICKEL**

Ekskludert siden: Desember 2009

Kilde: SPU

Land: Russland

Industri: Metaller og gruvedrift

Indeks: Inngår ikke i KLPs

referanseindeks

-
-
-
-

NY

Norilsk Nickels Polardivisjon i Sibir har i mange år sluppet ut store mengder svoveldioksid, nikkel og tungmetaller. Utslippene har ført til at vegetasjonen opptil 20 mil fra anleggene er død eller har betydelige skader. Luftforurensningen har også ført til betydelige helseproblemer i lokalbefolkningen. Luftveislidelser og ulike kreftformer er langt vanligere her enn i andre områder i Russland. Miljøødeleggelsene er omfattende, varige og til dels uopprettelige. Selv om selskapet i de senere år har gjennomført tiltak som har redusert utslippene av metaller, er nivåene fremdeles høye og svoveldioksidutslippene er tilnærmet uforandret. Etter rådets oppfatning synes selskapet ikke å overholde nasjonale miljøkrav, og det synes heller ikke å ha planer om å rydde opp i forurenset grunn.

Fremdrift: **RIO TINTO**

Ekskludert siden: September 2008

Kilde: GES, SPU

Land: Storbritannia

Industri: Metaller og gruvedrift

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

Sammen med Freeport McMoRan driver Rio Tinto verdens største gullgruve og verdens neststørste kobbergruve på Ny-Guinea i Indonesia. Grasberggruven slipper svært store mengder avgangsmasser direkte ut i et naturlig elvesystem, cirka 230 000 tonn per dag. Utslippene vil komme til å øke framover i takt med at gruven utvides. Det er dessuten stor fare for at tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser medfører vedvarende forurensning av grunn og vassdrag. Gruven antas drivverdig fram til 2041, noe som må antas å påføre omgivelsene alvorlige miljøskader fordi ingenting tyder på at selskapet vil endre praksis i framtiden.

Fremdrift: **VEDANTA RESOURCES**

Ekskludert siden: Desember 2007

Kilde: GES, SPU

Land: Storbritannia

Industri: Metaller og gruvedrift

Indeks: MSCI, FTSE

-
-
-
-

Vedanta Resources er i ferd med å etablere aluminiumsproduksjon i Orissa i India. I denne prosessen har selskapet ifølge indiske myndigheter overtrådt indiske miljølover, villedet myndigheter og forårsaket grov miljøskade. Etableringen av anlegget vil innebære hogging av flere kvadratkilometer skog i et av Indias mest artsrike områder med flere truede arter. Det rapporteres også om at Vedanta bryter med menneskerettighetene på grunn av tvangsforflytting, vold og trusler mot befolkningen. Selskapet er videre anklaget for ulovlige produksjonsutvidelser, uforvarlig håndtering av farlig avfall, overgrep mot stammefolk, elendige lønnsvilkår og farlige arbeidsforhold i gruvene og fabrikkene.

Korrupsjon

Korrupsjon er et av verdens største økonomiske problem som forhindrer økonomisk og bærekraftig utvikling i mange land. Som ansvarlig investor og eier støtter KLP den internasjonale kampen mot korrupsjon gjennom å ekskludere selskaper som assosieres til grov eller systematisk korrupsjon.

Ingen selskaper er ekskludert på grunn av korrupsjon pr. 1. desember 2009.

Produksjon og salg av våpen

Noen våpen rammer hardere – og flere sivile – enn andre. Dette vil ikke KLP medvirke til. Vi utelukker derfor selskaper som produserer eller selger våpen som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper og som ved normal anvendelse vil medføre en betydelig risiko for å ramme sivile. Som en konsekvens er 19 selskaper utelukket fra våre investeringer.

ALLIANT TECHSYSTEMS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Alliant Techsystems har vært involvert i flere våpenprosjekter, både som leverandør av spesialkomponenter og som hovedprodusent av hele klasebomber. Selskapet markedsfører fortsatt noen av disse på sin hjemmeside. Selskapet har blant annet produsert klasebomben CBU-87/B, som innholder 202 stykker BLU-97 sprenglegemer. Dette er et av de mest brukte luftleverte klasevåpene. Disse opplysningene er bekreftet av blant andre Jane's Information Group.

BAE SYSTEMS

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: SPU
Land: Storbritannia
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

BAE Systems, Finmeccanica og EADS inngår i joint venture-selskapet MBDA. MBDA har i følge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som «nuclear warhead air-to-surface missile».

BOEING

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Boeing leverer ifølge opplysninger på egen hjemmeside ulike former for vedlikehold og oppgraderinger av Minuteman III ICBM. ICBM utgjør hovedelementet i USAs landbaserte, strategiske kjernevåpen.

EADS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: Nederland
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

European Aeronautics Defence and Space Company (EADS) bekrefter at de inngår i joint venture-selskapet TDA. Ifølge EADS produserer TDA blant annet bombekastergranaten PR Cargo, som selskapet beskriver slik: «This is a submunition projectile for 120 mm rifled mortars. Equipped with dual-effect submunitions, it engages dismounted troops and light armored vehicles». Ifølge Jane's Information Groups database Infantry Weapons inneholder PR Cargo 16 sprenglegemer og kan klassifiseres som klasebombe. Videre inngår EADS også i joint venture-selskapet MBDA sammen med BAE Systems og Finmeccanica. MBDA har ifølge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som «nuclear warhead air-to-surface missile». Se også omtale av BAE og Finmeccanica.

FINMECCANICA

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: SPU
Land: Italia
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

BAE Systems, Finmeccanica og EADS inngår i joint venture-selskapet MBDA. MBDA har ifølge Jane's Air Launched Weapons kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som «nuclear warhead air-to-surface missile».

GENCORP

Ekskludert siden: Januar 2008
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: FTSE, inngår ikke i KLPs referanseindeks

GenCorp produserer komponenter til klasebomber. Selskapet markedsfører stridskoder for våpensystemene GMLRS, MLRS og ATACMS på sin hjemmeside. Alle tre oppfyller definisjonen for klasevåpen i konvensjonen mot klasebomber. GenCorp er også assosiert med produksjon av kjernevåpen. GenCorps heleide datterselskap Aerojet produserer drivmiddel for missiler som ikke har annen funksjon enn å avfyre atomstridskoder.

GENERAL DYNAMICS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Selskapet har tidligere produsert sentrale komponenter til klasebomber, men akkurat nå er produksjonen i bero og våpenprogrammene, som bombene var planlagt for, er avsluttet. Selskapet markedsfører dog fortsatt klasebomber på sin hjemmeside.

HANWHA CORPORATION

Ekskludert siden: Januar 2008
Kilde: SPU
Land: Sør-Korea
Industri: Kjemikalier
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Hanwha Corporation har bekreftet overfor Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (SPU) at de produserer luft- og bakkeleverte klasevåpen. De markedsfører også disse på sin hjemmeside.

HONEYWELL

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Selskapet har gjennom datterselskapet Honeywell Technology Solutions Inc. ansvaret for reparasjon, utvikling, kalibrering, drift og vedlikehold av måleinstrumenter samt registrering av data ved simulering av kjernevåpendetonasjoner ved White Sands Missile Range i New Mexico.

L-3 COMMUNICATIONS

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

L-3 Communications har bekreftet overfor GES og Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland (SPU) at de tilbyr komponenter til klasebomber. For ytterligere begrunnelse for ekskludering av L-3 Communications, se menneskerettigheter.

LOCKHEED MARTIN

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Lockheed Martin produserer ifølge egen hjemmeside blant annet ulike missiler som kategoriseres som klasevåpen. Selskapet produserer også ulike andre varianter av denne typen våpen, samt komponenter. Disse opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group.

NORTHROP GRUMMAN

Ekskludert siden: Januar 2006
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Selskapet er ifølge egen pressemelding kontraktør for vedlikehold og oppgradering av US Air Force's Minuteman III ICBM. ICBM utgjør hovedelementet i USAs landbaserte, strategiske kjernevåpen.

POONGSAN

Ekskludert siden: januar 2007
Kilde: SPU
Land: Sør-Korea
Industri: Metaller og gruvedrift
Indeks: Inngår ikke i KLPs referanseindeks

Poongsan Corporation produserer ulike typer ammunisjon til militær bruk, herunder klasevåpen. På sin hjemmeside beskriver selskapet tre varianter av denne våpentypen.

RAYTHEON

Ekskludert siden: Desember 2005
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Produserer ifølge sin egen hjemmeside JSOW (Joint Stand Off Weapon) og klaseammunisjon til disse: «JSOW integrates the BLU-97 combined effects bomblets and the BLU-108 sensor fused weapon submunitions for area targets or armoured vehicles». Dette er å anse som klasevåpen. Opplysningene er bekreftet av Jane's Information Group.

SAFRAN

Ekskludert siden: januar 2006
Kilde: SPU
Land: Frankrike
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Safran er morselskap for selskapene Snecma og Sagem, som i følge Jane's Missiles and Rockets produserer et nytt missilsystem (M51) for strategiske kjernevåpen for den franske marinen.

SERCO GROUP

Ekskludert siden: januar 2008
Kilde: SPU
Land: Storbritannia
Industri: Miljø- og anleggstjenester
Indeks: MSCI

Serco Group har bekreftet til Norges Bank at de produserer våpen som kan karakteriseres som kjernevåpen. I et joint venture med Atomic Weapons Establishment vedlikeholder de Storbritannias kjernevåpen.

SINGAPORE TECHNOLOGIES ENGINEERING

Ekskludert siden: Desember 2001
Kilde: GES, SPU
Land: Singapore
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI

Selskapet har bekreftet at man produserer landminer – dog ikke for eksport men for Singapores forsvar. Singapore har ikke undertegnet konvensjonen om forbud mot produksjon av landminer.

TEXTRON

Ekskludert siden: Desember 2008
Kilde: GES
Land: USA
Industri: Industrielt konglomerat
Indeks: MSCI, FTSE

Textron utvikler, produserer og markedsfører klasebomber og komponenter til klasebomber som er forbudt av den internasjonale konvensjonen mot klasebomber. Selskapet har bekreftet produksjonen overfor GES. Selskapet sier at det å fornye designen på våpentypen kunne være en mulighet for å etterleve konvensjonen, men at selskapet ikke er «overbevist om at dette er den beste løsningen for å eliminere den uakseptable risikoen for sivile».

UNITED TECHNOLOGIES

Ekskludert siden: januar 2006
Kilde: SPU
Land: USA
Industri: Luftfart og forsvar
Indeks: MSCI, FTSE

Selskapets datterselskap, Rocketdyne, forestår oppgraderinger og tester av motorer for USAs MX Peacekeeper ICBM, som ikke har annen funksjon enn å frakte kjernefysiske stridskoder.

Uttrekkenes finansielle betydning

I år gir etikken et betydelig positivt bidrag. Også på lang sikt tror vi at en ansvarlig investeringsprofil er det beste for våre kunders avkastning. Vi balanserer porteføljene slik at effekten av eksklusjonene blir minst mulig og jobber systematisk for å påvirke utelukkede selskaper slik at vi kan investere i dem igjen.

Sannsynligheten for at avviket ikke er større enn $\pm 0,7$ prosent i løpet av et år er 95 prosent, og 77 prosent for at ingen av årene over en femårsperiode skal ha et avvik større enn $\pm 0,7$ prosent. Hittil er de registrerte avvikene for to av seks år utenfor et 95 prosent konfidensintervall (2005 og 2008).

Positivt for KLP World

Så langt i år gir KLPs referanseindeks KLP World, som er justert for ekskluderingene, en avkastning som er 0,98 prosent bedre enn Morgan Stanleys globale aksjeindeks MSCI World.

Det er viktig å presisere at dette kun er en analyse på den potensielle påvirkningen på KLPs

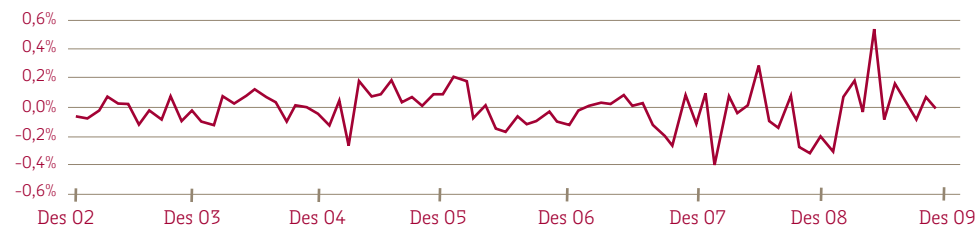
totale investeringer. Når vi utelukker et selskap utelukkes dette fra alle relevante porteføljer innenfor alle aktuelle aktivaklasser, hvorav ekskluderte verdipapir blir erstattet. Dette innebærer at den reelle avkastningspåvirkningen er svært vanskelig å måle. Det kan også forekomme avvik mellom påvirkningen innenfor ulike regioner.

Størst betydning for påvirkningen, i så vel positiv som negativ retning, har selskapets størrelse (indeksvekt) og utvikling innenfor et gitt tidsrom.

Vi ønsker også å presisere at denne historikken er for kort til å trekke entydige konklusjoner om avkastningen.

Månedlig avkastningsavvik mellom KLP World og MSCI World

Grafen viser variasjonen mellom en portefølje av globale aksjer med og uten ekskluderinger (des. 2002–okt. 2009).

Årlig avkastningsavvik mellom KLP World og MSCI World

År	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009, pr. 31.10
Avkastningsavvik (%)	-0,31 %	0,09 %	0,84 %	-0,69 %	-0,29 %	-0,82 %	0,98 %

Utgiver: KLP
Produksjon: Mediaprint
Foto: Morten Brun og iStock
Opplag: 1000
Desember 2009

Karl Johans gate 41 b
Postboks 1733 Vika
0121 Oslo
Telefon 22 03 35 00
Telefaks 22 03 36 00
www.klp.no